

Politie te Putten van ca 1800 tot 1993

G.C.J.M. Hollanders

Verantwoording

In maart van dit jaar (1993) is de Groep Putten van de Rijkspolitie samengevoegd met de Groep Ermelo. Al is deze reorganisatie nog niet in alle aspecten volledig gerealiseerd, op praktisch gebied opereert de nieuwe Groep in de samengevoegde vorm vanuit het bureau te Ermelo. In dit opereren heeft de post aan de Brinkstraat nog wel een functie. Aan een eigen' Puttens politie-apparaat is daarmee een einde gekomen. E.e.a. is reden om eens na te gaan hoe vanuit het verleden de taken en organisatie van de 'Puttense' politie zich hebben ontwikkeld tot in onze tijd. Het bronnenmateriaal dat voor dit artikel is gebruikt is grotendeels aanwezig in het gemeentearchief van Putten in de dossiers met nrs. 04.07.55, 04.07.241/1 en 04.08. Bovendien is veel informatie alsmede het fotomateriaal bereidwillig ter beschikking gesteld door dhr. G.J.M. de Greeff.

Taken en organisatie

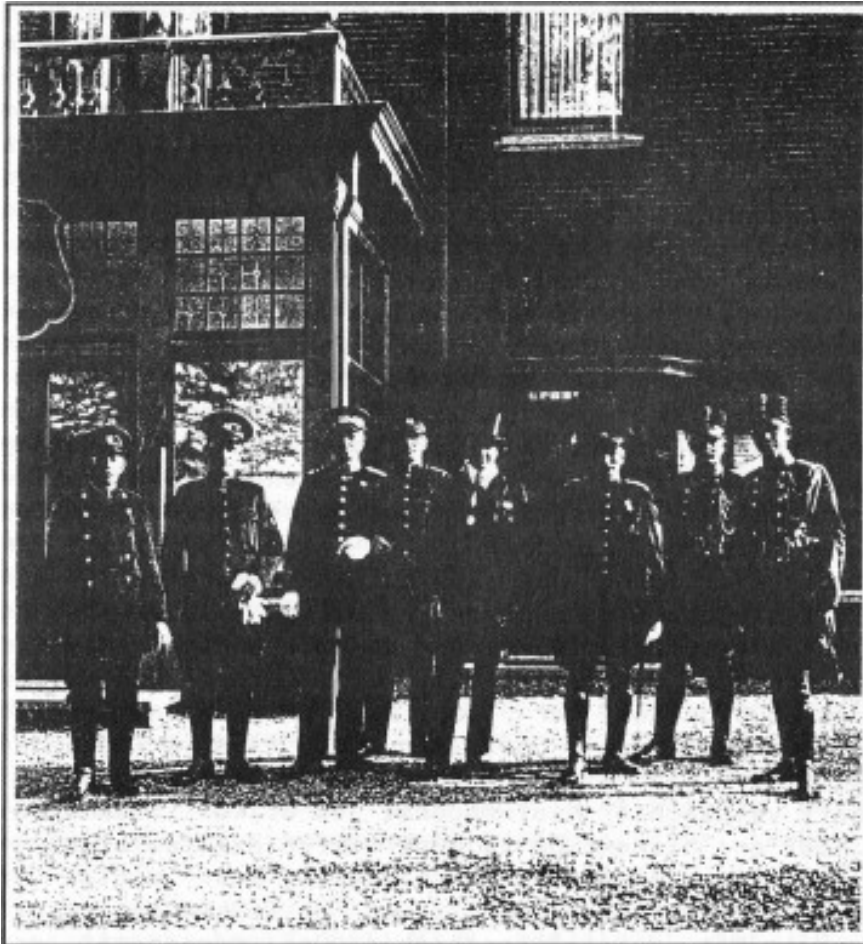
In het begin van de 19e eeuw omvat de term 'politie' nog alle taken die te maken hebben met binnenlands bestuur. In de tweede helft van die eeuw nemen de overheidstaken toe en specialiseren zich. 'Politie' wordt dan geleidelijk dat deel van de overheidszorg dat handhaving van de Rechtsorde heet. De taken van de politie zijn naast preventie die van repressie, d.w.z. opsporing van plegers van strafbare feiten en het ten uitvoer leggen van vonnissen.

Tot in het begin van de 19e eeuw is de politie nog geheel gemeentelijk georganiseerd. De latere gemeenten heten nog 'ampten' en de politiefunctionarissen amptsdienders'. In Putten kennen we in die tijd de amptsdienders Tijmen en Aart Doppenberg. Zij komen voort uit de Puttense bevolking en zijn nog niet de goed opgeleide politiefunctionarissen zoals wij nu kennen. Van Tijmen is weinig bekend maar van Aart weten we dat hij lezen noch schrijven kon! Ook met het uitoefenen van zijn functie heeft hij het

niet altijd even nauw genomen. In 1827 is hij zelfs duchtig onderhouden door de toenmalige burgemeester van Dedem over zijn knevelarij en ernstig plichtsverzuim! In 1810 verdwijnt de gemeentelijke zelfstandigheid van de politie en wordt deze geheel gecentraliseerd in de Staatspolitie ter handhaving van de Napoleontische heerschappij. Dat deze politie erg gehaat is geweest laat zich raden. Toen dan ook in 1813 het Koninkrijk Der Nederlanden is ingesteld is deze centrale politie afgeschaft en zijn de politietaken wederom gedecentraliseerd naar de gemeenten. Politiefunctionarissen heten dan 'veldwachters'. Daarvoor hebben de gemeenten echter geen uniforme organisatie gehanteerd. In Putten is de burgemeester belast met de leiding van de politie (in de steden is dit het college van B & W). Het salaris van de veldwachters wordt betaald door de gemeente. In die tijd is dat een bedrag van 156 gulden per jaar alsmede enkele emolumenten. Deze zijn afgeschaft in 1850 waarbij het tractement is verhoogd tot 162 gulden. Een dergelijk salaris is ook in die tijd geen vetpot geweest. De veldwachters moeten om het hoofd boven water te houden hun eigen groente kweken, brieven bestellen, huisnummerborden plaatsen etc. Ook hebben zij de mogelijkheid om zelfstandig kleinere vergrijpen met boetes af te doen. Met een dergelijke gedecentraliseerde en niet uniform georganiseerde politieorganisatie is het natuurlijk niet goed mogelijk om de naleving van nationale wetgeving goed te controleren. Als centraal politieapparaat heeft het Rijk nog slecht het in 1814 opgerichte (militaire) Korps Marechaussee dat naast taken als de bescherming van het Koningshuis en het militaire politiewerk ook bijstand aan de burgerlijke politie kan verlenen. Er ontstaat daarom in de loop van de eerste helft van de 19e eeuw steeds meer behoefte aan een rijkspolitie-zorg voor een eenvormig toezicht op de naleving van wetten.

Met de Gemeentewet van 1853 wordt overal de burgemeester het Hoofd van de plaatselijke politie. Deze plaatselijke politie wordt nu ook dienstbaar aan de rijkspolitiezorg op grond van het Rijkspolitiebesluit (1851). Dit Besluit is de grondslag voor de latere Rijkspolitie. Toch lijkt het niet allemaal zo glad te verlopen want in 1856 blijkt het nodig om de Rijksveldwacht in het leven te roepen. Dit centrale politieapparaat bestaat voortaan naast de

Marechaussee. Er is echter geen duidelijke grensafbakening tussen de taken van de rijksveldwacht en die van de gemeentelijke veldwacht, hoewel bij de rijksveldwacht het accent meer ligt op

De groep van Putten, vermoedelijk bij de opening van het nieuwe gemeentehuis in 1933. V.l.n.r: Pieper, Kleinendorst, Bosman, v.d. Kleut, Burgemeester van Gheen, Bouterse en twee marechaussee's uit Nijkerk.

preventie dan op ordehandhaving en opsporing. Deze situatie zal toch geruime tijd bevredigend zijn geweest want het duurt tot 1931 tot er weer verandering nodig is. In 1858 worden de Puttense veldwachters eveneens belast met het toezicht op het onderhoud aan de wegen door de aanwonenden en krijgen daarvoor een tractementsverhoging van 30 gulden (voordien is dit toezicht uitgeoefend door de raadsleden). Later in de eeuw worden de salarissen van de veldwachters diverse keren verhoogd. Omstreeks 1915 ligt het op een niveau van ca 500 gulden per jaar (met vrij wonen en een aantal vergoedingen). Omstreeks deze tijd krijgen de veldwachter eigen wijken toebedeeld om te surveilleren. Zo heeft veldwachter Kleinendorst de wijken Steenen-

kamer, Hoef en Huinen. Om te controleren dat de veldwachters hun surveillance ook regelmatig doen moeten de verst uiteen wonende bewoners van de wijken een paraaf zetten in het surveillanceboekje. Ook moeten zij een glas melk drinken op het melkfabriekje aan de Stationstraat. Voor hun surveillance maken de veldwachters gebruik van een fiets, waarvoor zij een rijwielvergoeding krijgen. Als dienstwapen hebben zij sinds 1920 een revolver. Daar-vóór hebben zij sinds 1881 hartsvangers gehad. De Chef-veldwacht zit op zijn bureau en regelt de lopende zaken, ontvangt meldingen en geeft die door aan de veldwachters als die vóór of na hun surveillance op het bureau komen. s'Avonds maken de veldwachters de laatste ronde waarbij zij toezien op het sluiten van de kroegen. Daarna neemt de nachtwacht de zorg voor de veiligheid over.

In 1931 wordt de Gemeentewet gewijzigd waarbij de kleine gemeenten de mogelijkheid krijgen om op verzoek van hun Raad Rijkspolitie te verkrijgen. Zo ontstaat een territoriale scheiding van bevoegdheden tussen rijkspolitie en de politie van grotere gemeenten. Wél is de gemeentelijke politie voortaan dienstbaar aan de rijkspolitie volgens een daartoe per Algemene Maatregel van Bestuur uitgevaardigd reglement.

In 1935 wordt het Rijkspolitiebesluit aangepast aan de nieuwe situatie. Voortaan wordt koninklijke goedkeuring vereist voor de inrichting van de organisatie van de plaatselijke politiekorpsen. Alle politiezorg voor zover deze niet door de Gemeentewet tot gemeentelijke politiezorg is verklaard wordt Rijkspolitie-zorg. De burgemeesters blijven belast met de handhaving van de openbare orde doch de Commissarissen van de Koningin en de Procureurs-Generaal zijn mede-verantwoordelijk. Uit dit alles blijkt een algemeen streven naar centralisatie ten koste van de gemeentelijke autonomie op het gebied van politiezorg. In Putten is Chef-veldwachter Kleinendorst hoofd van de Puttense veldwacht.

In de Tweede Wereldoorlog zien we, net als in de Napoleontische tijd, de instelling van één centrale Staatspolitie. De omvang van het politieapparaat groeit, mede als gevolg van de op last van de Duitse overheid te houden speciale controles waarbij de contro-

leurs een functie binnen het politieapparaat krijgen.

Na deze oorlog, in 1945, wordt de oude structuur weer hersteld. Het spanningsveld tussen centralisatie en decentralisatie blijft bestaan. Ook in Putten is niet altijd duidelijk wie het hoofd van de politie is.

In augustus 1946 klaagt waarnemend burgemeester G.J. Numan bij de Commissaris van de Koningin over het contact met en de medewerking van het personeel van de Rijkspolitie-post te Putten. Hij wil gewoon Hoofd van de politie ter plaatse zijn. Hoewel dit geschil weer is bijgelegd en de burgemeester in de praktijk hoofd van de politie is zal het tot 1957 duren voordat duidelijkheid komt in de verschillende zorg-taken, de verantwoordelijkheden van gezagsdragers en de taakverdeling tussen de betrokken ministeries (Binnenlandse Zaken en Justitie). De gemeentepolitie blijft voorlopig bestaan in gemeenten met een inwonertal groter dan 25.000. De burgemeester houdt de algemene leiding van deze gemeentepolitie doch commissarissen worden door de Kroon benoemd. De organieke sterkte wordt bepaald door Binnenlandse Zaken. De Commissaris van de Koningin krijgt het algemeen toezicht op de handhaving van de rechtsorde en de Procureur-Generaal ziet toe op de justitiële taken van de politie.

Personele sterkte

Gedurende de gehele 19e eeuw zijn er twee veldwachters gelijktijdig in dienst. Pas in 1914 blijken er drie te zijn. Daarnaast functioneert er nog tot in 1947 een nachtwacht (de klepperman, als laatste Renger Pieper). Ook wordt steun verleend door het Korps Marechaussee van de Brigade Nijkerk. In de jaren vlak na de tweede Wereldoorlog is de organieke sterkte van het Korps te Putten 12 man. De werkelijke sterkte is echter 14 en in 1946 zelfs 16 man. In dat jaar wordt Adjudant Kleinendorst wegens ziekte opgevolgd door Adjudant G. Moolenaar. De politie heeft te kampen met een groot gebrek aan middelen. Er is een tekort aan kledingstukken, schrijfmachines, fietsbanden en zaklantaarns. Ook is er behoefte aan een motor met zijspan voor de motorbrigade en cellen. Het politiewerk wordt bemoeilijkt door de aktivi-

teiten van de 'zwarte bende' en de onvrede bij de bevolking over de terugkeer van politieke gevangenen (NSB-ers). Daarom wordt de sterkte tijdelijk met drie man verhoogd. In 1947 is de toestand weer enigszins genormaliseerd. In 1949 wordt in het kader van het dislokatieplan de sterkte teruggebracht tot 10. Burgemeester Quarles van Ufford pleit voor handhaving van de oude sterkte en nog liever tot verhoging van de organieke sterkte tot 14. Het proces sleept zich voort tot 1953, wanneer de sterkte door Binnenlandse Zaken wordt vastgesteld op 12. Quarles is teleurgesteld omdat hij vindt dat twee man extra t.b.v. de functie van Putten als recreatie-oord gerechtvaardigd is. Ondertussen stijgt het bevolkingstal en zou dus ook de sterkte daaraan aangepast moeten worden. Adjudant Moolenaar is in 1956 opgevolgd door Adjudant E. Vos. In 1958 klaagt Quarles weer. Op grond van de gestegen bevolking (inmiddels 12.000) wil hij 14 man politie in Putten. In 1962 bedraagt de organieke sterkte 14, doch wegens vacatures is de werkelijke sterkte teruggelopen tot 11. Adjudant Vos is in 1963 met pensioen gegaan en opgevolgd door Adjudant I. Benedick. Regelmatig doet de burgemeester een beroep op de Commissaris van de Koningin om de groep op sterkte te brengen. Alles tevergeefs. Wél worden in de zomermaanden voor Putten en Ermelo tijdelijke versterkingen ingezet in de vorm van een zestal bereden agenten voor de surveillance aan de stranden. De situatie wordt verergerd doordat ook politieassistentie moet worden verleend aan Amsterdam waar wegens de vaak explosieve situatie in de stad veel extra inzet nodig is. Verzoeken van de burgemeester om onder deze vorm van dienstverlening uit te komen baten niet. Ondertussen beleeft Putten een periode van grote groei. Velen uit andere streken van het land (vooral uit het westen) vestigen zich te Putten. Bij zo'n groei behoort een evenredige uitbreiding van de politiesterkte zodat in 1972 de burgemeester op grond van de bevolkingsgrootte én van de sterk uitgebreide recreatieve rol van Putten een sterkte vraagt van 23 man. Er zijn dan inmiddels 40 campingbedrijven en twee jeugdherbergen, de jachthaven en het Postiljonmotel en de daarbij gelegen stranden van de Recreatiegemeenschap Veluwe. In 1975 gaat Adjudant de Boer met pensioen en wordt opgevolgd door Adjudant-Klein. Pas in 1976 wordt de sterkte vastgesteld op 24. 1979 ziet het aantreden van Adju-

dant de Jong als groepscommandant. Hij wil de banden met de burgerij aanhalen en komen tot een gericht toezicht. Ook hij ondervindt als beperkende factor het tekort aan politiefunctie-narissen t.o.v. de organieke sterkte (er zijn dan 5 vacatures op een sterkte van 26 man). In de jaren daarna vindt geregeld aanpassing van de sterkte plaats tot een van 27 1/2 in 1990 (waaronder 2 1/2 burger administratieve krachten). De leiding berust dan bij een groepscommandant (Adjutant) die wordt bij-ge-staan door drie Opperwachtmeesters. De uitvoerende taken berusten vooral bij de 21 wachtmeesters. In mei 1990 vertrekt Adjutant de Jong. Hij wordt opgevolgd door Adjutant Blom. Deze wordt in 1993 groepschef over de samengevoegde groepen Putten en Ermelo.

Huisvesting

Waar de veldwacht in het begin van de 19e eeuw 'bureau hield' is niet bekend. Pas in de verslagen van 1887 lezen we dat in het gemeentehuis in de dorpsstraat een ambtswoning voor een veld-

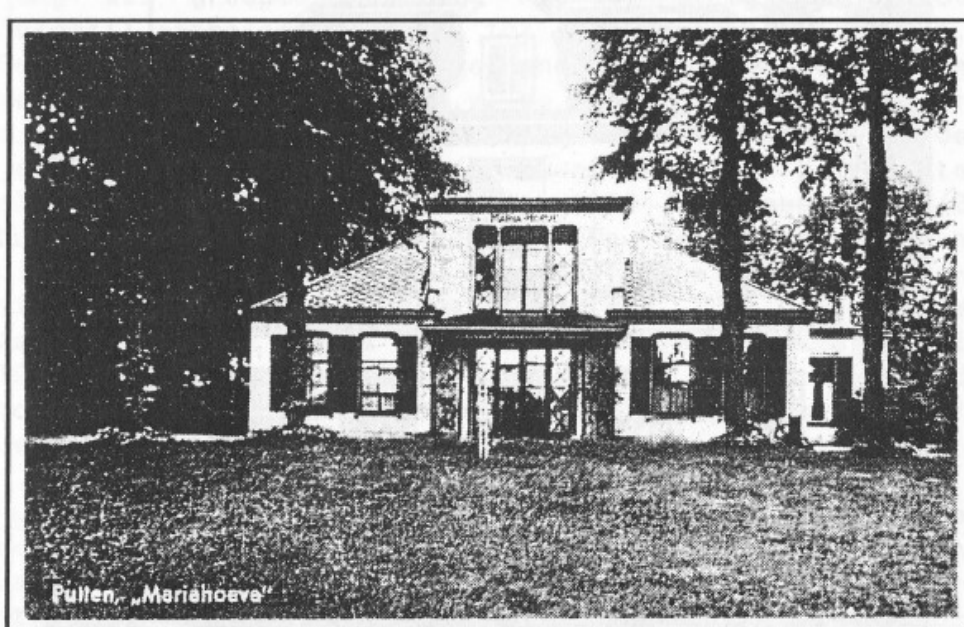

wachter is op-
genomen. De
cellen voor ar-
restanten be-
vinden zich on-
der de toren
van de kerk. In
1933 wordt een
nieuw gemeen-
tehuis aan de
stationsstraat
in gebruik ge-
nomen. Hierin
is voorzien in
een kamer als
bureauruimte
voor de veld-

wacht, die later is uitgebreid en van cellen voorzien. Tijdens de oorlogsjaren en nog kort daarna is het politiebureau gevestigd in het pand 'de Pol'. In 1947 wordt het gevestigd op Mariahoeve.

Deze laatste huisvesting voldoet niet aan de eisen van het Ministerie van Justitie. De Directeur van de Rijksgebouwendienst vraagt dan of de gemeente bereid is om een nieuw gebouw met twee dienstwoningen en cellen te bouwen op haar kosten en dit aan Justitie te verhuren, De gemeente voelt daar in eerste instantie weining voor wegens de hoge kosten en de geringe beschikbare middelen. Tenslotte is er veel te herstellen in die naoorlogse jaren! Daarentegen begrijpt het gemeentebestuur ook wel dat een verbetering in de huisvesting nodig is en verklaart zich in 1950 bereid

de kosten te dragen mits het Rijk zich garant stelt voor eventue-

Mariahoeve, dat in 1947 als politiebureau is gebruikt. Na een langdurige leegstand is het pand in 1961 gesloopt.

le tegen vellers in de exploitatie. In 1951 bericht Justitie echter dat de bouw geheel op rijkskosten zal geschieden. De gemeente biedt dan het toenmalige gemeentehuis aan de Stationsstraat aan doch dat wordt door de Rijksgebouwendienst te groot geacht.

In 1955 staat er nog steeds geen nieuw politiebureau. Het Rijk heeft geen fondsen beschikbaar en komt in 1955 terug op het al in 1950 genomen principebesluit van Putten met de bereidheid van de gemeente om zelf geld in de bouw te steken. Het bestek

wordt gemaakt en in oktober 1956 wordt besloten tot de bouw waarvan de kosten ongeveer 90.000 gulden zullen bedragen. Dan blijkt plotseling dat de financiering weer problemen geeft. Pas in april 1958 wordt het werk aanbesteed en gegund aan aannemer J. Simon voor 70.000 gulden. Daarna worden nog diverse bezuinigingen doorgevoerd waarbij aannemer Simon ten slotte afhaakt. Pas als overeenstemming is bereikt over de doorberekening van de loonkostenstijging vindt opnieuw gunning plaats aan Simon en vangt het werk in augustus 1958 aan. In oktober 1959 is het gebouw aan de Brinkstraat gereed. De gemeente schenkt de Groep een radiotoestel als cadeau. In de volgende jaren blijkt al snel dat het gebouw te klein is. Aan het eind van de 60-er jaren wordt één van beide dienstwoningen bij het bureau getrokken. In 1979 volgt de tweede. Toch blijft de ruimte gering en is bovendien slecht toegankelijk. Een verbouwing lijkt uitkomst te moeten bieden. Pas in 1988 wordt deze ter hand genomen en is in november van dat jaar gereed. Het verbouwde politiebureau wordt in februari 1989 officieel in gebruik genomen.

Bereikbaarheid

Een belangrijke zaak bij de taakuitvoering van de politie is de bereikbaarheid van het bureau door het publiek. Vooral s'avonds en s'nachts, als men bij onraad snel hulp van de politie wil hebben, is het van groot belang dat die politie goed bereikbaar is. In 1975 is het met die bereikbaarheid slecht gesteld. Diverse klachten van burgers over de slechte bereikbaarheid en paraatheid tijdens de nachtelijke uren aan het adres van de burgemeester leidde tot een schrijven deses aan de Districtcommandant van de Rijkspolitie te Apeldoorn met het verzoek te streven naar een rechtstreekse verbinding vanaf het bureau te Putten met Apeldoorn. De Korpscommandant, J.H. Ittman, antwoordt dat dit al enige tijd overwogen wordt doch dat de kosten daarvoor te hoog zouden zijn. De gemeente wendt zich vervolgens naar het telefoondistrict en verzoekt om bekendstelling van die kosten. Na kennisname daarvan is Putten in principe bereid om de kosten op zich te menen als het Rijk deze niet wil dragen. E.e.a. wordt nader onderzocht en dan blijkt dat een dergelijk systeem al in diverse districten werkt en op kosten van Justitie

wordt onderhouden. De gemeente richt zich vervolgens in een dringend schrijven tot Justitie door tussenkomst van de districtscommandant. Deze laatste stuurt de brief echter niet door omdat er gewerkt wordt aan een landelijk meldingsnummer dat vanaf 1980 ingevoerd zal worden. Putten voelt goed aan dat dit een ontwijkend antwoord is en dat die invoering best nog wat langer op zich kan laten wachten. Er wordt samenwerking met andere gemeenten gezocht. In oktober 1978 richten de burgemeesters van de NW Veluwe zich tot de Commissaris van de Koningin om beschikbaarstelling van gelden. De zaak sleept zich voort tot 1984. Pas dan wordt de gewenste doorschakeling gerealiseerd!

+++